

СТВАРАЊЕ И ИДЕНТИТЕТ ВИРЦИНИЈЕ ВУЛФ

(Марија Летић, *Стварање и идентитет: Сумрак свијести у романима Вирциније Вулф*, Филозофски факултет Пале, Пале, 2017, стр. 204)

DOI 10.7251/FILN1719223L

О животу, дјелу и смрти Вирциније Вулф, једне од најзначајнијих књижевница 20. вијека, написано је мноштво књига, почевши од биографија, преко монографских публикација, све до најновијих психоаналитичких студија. Њени биографи, трагајући за подацима из приватног живота, који су обавезно укључивали инцест, сексуално злостављање и лудило, стварали су окамењени лик књижевнице, којој је свијет био претијесан а смрт исувише драга. Најновија читања писма Вирциније Вулф усмјерена су на феминистичке преокупације у њеном стваралаштву, о чему свједочи и један зборник радова из 1997. године. Показало се да су ова књижевница и њено дјело неисцрпна инспирација за научнике из различитих области. Ипак, у многобројним научним потрагама за идентитетом Вирциније Вулф и њених јунака, уочљива су размимоилажења у приступу и начину изучавања проблема, а одговори на задату тему најчешће су тек наговјештени.

Проблемом идентитета у романима Вирциније Вулф, на нешто друкчији начин, бави се др Марија Летић у студији *Стварање и идентитет: Сумрак свијести у романима Вирциније Вулф*, која је објављена 2017. године у издању Филозофског факултета у Палама. Монографија представља, како ауторка и истиче у *Уводној напомени*, дорађени и преправљени текст магистарског рада, вођеног под менторством академика Светозара Кољевића. С обзиром на велики број студија и чланака о Вулфовој, како на енглеском тако и на српском језику, ауторка монографије је, при анализирању ове проблематике, цитирала и вредновала незаобилазне, канонске студије, али и оне савремене, данашњој научној јавности, мање познате. Треба напоменути и то да се у овој студији, поред проблема идентитета, освјетљава и културни и умјетнички контекст епохе у којој књижевница ствара, тумачи поетика британске модерне, успоставља типологија објављених дјела, те указује на њихов значај у ширем временском контексту. Отуда књига *Стварање и идентитет: Сумрак свијести у романима Вирциније Вулф*, са био-библиографским подацима и опсежним пописом литературе, нуди драгоцене информације за студенте, савремене читаоце и будуће истраживаче, којима је на тај начин отворен пут за нова читања и превредновања.

Резултате својих истраживања Марија Летић је засновала на више методолошких оквира: књижевноисторијском, књижевнотеоријском, биографском и упоредном. На тај начин су, из сложеног асоцијативног свијета идеја у дјелима В. Вулф, успјешно препознати и анализирани различити облици проблема идентитета њених јунака. Студија о сумраку свијести у романима Вирџиније Вулф функционално је компонована у једанаест поглавља: *Уводна напомена; Ка дефинисању теме; Други о Вирџинији Вулф и њеном дјелу; Живот у сумраку свијести; Модернистичке идеје, импресионистичко сликарство и Вирџинија Вулф; Блумзбери група; Излет на пучину, Ноћ и дан, Јаковљева соба: наговјештај проблема идентитета; Госпођа Даловеј; Ка свјетионику; Таласи и Закључак.*

По мишљењу Марије Летић, коријене проблема идентитета у романима Вирџиније Вулф, можемо тражити у друштвеној клими времена у коме је књижевница стварала, популарној руској књижевности којом се одушевљавала и о којој је надахнуто писала, утицају француских писаца, попут Пруста и Бодлера, али и савременика, у првом реду Џемса Џојса. Теоријски погледи Сигмунда Фројда, Фридриха Ничеа, Серена Кјеркегора, као и импресионистичко сликарство и Блумзбери група, одиграли су битну улогу у формирању богатог идејног свијета Вирџиније Вулф и њених ликова – носилаца проблема идентитета. Међутим, поред свега наведеног, ауторка истиче да је за изучавање овога проблема у дјелима В. Вулф, примарно и назаоблизо полазиште, управо њихов сложен биографски слој. Књижевница је „[...] већину својих личних недоумица, проблема и болести проткала директно у своје романе или приче“, опажа Марија Летић, те је непрекидно покушавала да досегне „[...] унутрашњу човјекову природу, од његове несвјесне перцепције себе и своје околине, преко развоја перцептивног у осјећајно, искуствено, до свјесног, експлицитно означеног става или виђења“. Ауторка, такође, примјећује да је живот Вирџиније Вулф стално осцилирао на танкој линији између живота и смрти, те су и теме живота и смрти у посебној вези у већини њених романа – на њима се у посебном контрапункту ломе и судбине ликова. Као илустративан примјер за ову тврдњу, Марија Летић истиче појединце уништеног нервеног и психичког склопа, попут Рејчел из романа *Излет на пучину*, младог Јакова, Септимуса Ворена Смита, Госпође Ремзи или Роде из *Таласа*, која се, баш као и Септимус, бјежећи од пуноће живота, отискује у смрт.

Почевши од дефинисања теме и проблематике, ауторка представља и корпус дјела, који чини тежиште у обради проблема идентитета личности. Романи су подијељени у двије скупине, по степену изражености датог проблема. Тако, на примјер, прву групу чине три романа, *Излет на пучину* [*The Voyage Out*, 1915], *Ноћ и дан* [*Night and Day*, 1919] и *Јаковљева соба* [*Jacob's Room*, 1922], који су обрађени у једном поглављу, „[...] због тога што се у њима тек зачиње проблем идентитета и оцртавају неке идеје,

као и стилски прелази који ће бити касније разрађени“. Тежиште пажње усмјерено је на романе *Госпођа Даловеј* [*Mrs Dalloway*, 1925], *Ка свјетионику* [*To the Lighthouse*, 1927] и *Таласи* [*The Waves*, 1931], јер је у њима проблем идентитета најизраженији.

Романи *Излет на пучину* и *Ноћ и дан* исписани су фабуларно, хронолошким начином приповиједања и са много више дијалогских партија у односу на будуће романе. Међутим, по заступљеним стилским средствима, они наговјешавају оне тенденције и преокупације које ће бити одлике цјелокупног романсијерског опуса Вирџиније Вулф. Рејчел Винрејс, јунакиња романа *Излет на пучину*, у непрекидном је трагању за суштином, која по њеном увјерењу постоји, али је сакривена негде и треба је пронаћи. Међутим, њена интровертна природа и несналажење у свакодневним активностима, стално потпирују осјећај *другости* и изолованости. Рејчелина потрага за *истином* окончава се прераном смрћу, и то у тренутку када бисмо, како Марија Летић казује, очекивали срећан завршетак, крунисан њеним браком.

Интелектуално и душевно лутање својствено је и за јунаке романа *Ноћ и дан*. Њихово трагање за истином и смислом живота одвија се у интелектуалној средини и профињеној атмосфери, која умногоме подсјећа на ону из групе Блумзбери. Међутим, искази главних јунака и њихове одлуке често показују колико су незрели и исхитрени. Зато ауторка монографије са правом закључује како су они помало инертни и како се плаше нових корака, правдајући сопствене поступке нормалним стањем времена у којем живе.

Роман *Јаковљева соба* представља, како апостофира Марија Летић, „[...] стилску прекретницу у прози Вирџиније Вулф[...]“ и, уједно, то је „[...] њен једини роман у коме је један мушкарац главни јунак“. У овом поглављу ауторка анализира атмосферу романа и доминантна осјећања, стављајући у центар пажње главнога јунака Јакова Фландерса. Преиспитујући властиту личност и сопствене поступке, његов однос са другим људима у роману трпи, тј. потиснут је у други план. Због тога је он, закључује ауторка, „[...] више сјенка него човјек, више духовни него тјелесни ентитет“. У његовим жудњама за рафинисаним међуљудским односима чита се и једна од имплицитних порука романа. О Јакову највише говори његова соба, која представља и његово *јаство* дубоко сакривено на том мјесту, као вид одбране од спољашњег свијета. И Вирџинија Вулф је, подсјећа Марија Летић, професију жене писца смјестила у *Сопствену собу*, алудирајући још једанпут на биографски слој у њеним романима. Зато се може закључити да је и ово роман о интроспекцији, а да унутрашњи свијет јунака постаје све занимљивији Вулфовој, што се понајбоље види из наредна три романа.

За разлику од претходних романа, проблем идентитета и бијега од њега знатно је уочљивији и разрађенији у романима *Госпођа Даловеј*, *Ка свјетионику* и *Таласи*. Клариса Даловеј је жена која упорно жели да

очува маску са којом ходи кроз живот, штитећи се на тај начин од свијета који је окружује, а којем осјећа да не припада. За ралику од Кларисе, Питер Волш, њен антипод и прва љубав, увјерен је „[...] да треба изаћи из себе и ући у бескрајни свијет духа“. Иако се разликују по схватањима, њихов интимни и душевни свијет је неодвојив, закључује Марија Летић. Повезује их незадовољство животним изборима, као и потрага за уточиштем. Клариса га види у вреви лондонских улица, а Питер у интроспекцији. Анализирајући њихове поступке и испреплетеност животних судбина, ауторка уочава и једну од најбитнијих карактеристика ликова Вирџиније Вулф – *смрт душе*. Кларисина хладноћа и прорачунатост, по томе, проистекли су из жеље да се истински животни пориви задовоље на неком површном нивоу. У интерпретацији Марије Летић, она је особа нарушеног *ја*, која је сама себи једини проблем, „[...] а сваки проблем изван ње саме, дио је неког другог свијета“.

Критику на рад духовних исцјелитеља Вирџинија Вулф даје, попут Чехова, руског јој узора, кроз убједљиво портретисање Септимуса Ворена Смита. Он је млад човјек од тридесетак година, који константно размишља о самоубиству, а његов проблем губитка идентитета угледни психијатри Хоумс и Бредшо доживљавају крајње неозбиљно. Са сличним проблемима се, упозорава ауторка, носила и сама Вирџинија Вулф. У намјери да детаљније освијетли сумрак свијести ових јунака, Марија Летић компаративном анализом двају јунака, Кларисе и Септимуса, долази до закључка да је смрт једнога постала катарза другога, тј. његов *тренутак откровења*. Тај непрекидни круг живота и смрти, један је од најснажнијих вапаја модернистичког нихилизма за спасењем, закључује ауторка.

Тријада: вријеме, смрт и личност, својствени су и за конструкцију романа *Ка свјетионику*. Као и у претходном роману, и овдје је ријеч о проблему више особа, који се могу посматрати на два нивоа. На првом нивоу Марија Летић сагледава проблем породице Ремзи, а на другом живот апстрактне сликарке Лили Бриско. Идентитети се остварају, како ауторка и истиче, посебном врстом сједињења са другим бићем. Најочигледнији примјер трагања за идентитетом и самоостварењем је „случај“ поменуте сликарке. Пажљиво анализирајући њене поступке и ток свијести, М. Летић долази до закључка да је Лили опсједнута идејом да постане једно с госпођом Ремзи, тј. прижељкује да се са њом готово физички поистовијети и постане *нова личност*. Овај вапај за великим сједињењем и откровењем, „[...] један је од најдирљивијих, најболнијих и најмистичнијих тренутака у цјелокупном опусу Вирџиније Вулф“, истиче ауторка. Међутим, ни на овом мјесту, књижевница није успјела да прикаже тријумф живота над смрћу, као што јој то није успјело ни у стварном животу, закључује Летић на крају поглавља.

Роман *Таласи* својствен је по изразитој дефабуларизацији и техници повезивања изолованих и појединачних свијести преко унутрашњег монолога, али и сталног преиспитивања његових јунака. Потрага за *јаством* и у овом роману је доминантна тема. У интерпретацији Марије Летић, трагање ликова *Вирџиније Вулф* за суштином и идентитетом остварује се на практичном и симболичном плану, а честим претапањем субјективног и објективног времена долази и до стапања ауторског гласа и свијести са гласом и свијешћу литерарног лика, или више њих, као што је случај са овим романом.

Огледи из студије *Стварање и идентитет: Сумрак свијести у романима Вирџиније Вулф* Марије Летић показују не само научну зрелост већ и, како пише један од рецензената, „[...] посједују и ону неопходну храброст да крене путевима изучавања *Вирџиније Вулф* и њеног стваралаштва на начин на који се претходни истраживачи нису ни окушали“. За овом монографијом посегнуће у будућности онај истраживач књижевности кога интересује не само опус *Вирџиније Вулф* и британски модернизам већ ће увиди појединачних огледа и интерпретација сигурно привући и друге посвећенике књижевности, од ширег круга читалаца, преко студената до научних радника.

Мирјана М. Лукић
Маријана Г. Митрић